

Edward H.P. Brans, Liability for Damage to Public Natural Resources – Standing, Damage and Damage Assessment

Diss. EURotterdam, promotor prof. mr. J.M. van Dunné, Den Haag: Kluwer Law International 2001, xxii + 453 p., € 120, ISBN 90 4111 7245.

In deze, te Rotterdam verdedigde, dissertatie wordt verslag gedaan van Brans' onderzoek naar de reikwijdte van het schadebegrip in het milieuaansprakelijkheidsrecht. In dat

rechtsgebied spelen twee bijzondere problemen die Brans onderzoekt.

Het eerste probleem is kort gezegd dat bij milieuverontreiniging niet alleen schade kan worden toegebracht aan personen en zaken in eigendom, maar ook aan zaken die aan niemand toebehoren (*res nullius*). Vergoeding voor beschadiging daarvan of herstel van die zaken kan vanuit een bepaalde optiek toch gewenst zijn. Hoe gaat het aansprake-

lijksrecht met dergelijke casus om? Vooralsnog is naar Nederlands recht in wezen slechts een enkel rechtbankvonnis richtinggevend; in de Borcea-zaak oordeelde de Rechtbank Rotterdam dat aan de 'non governmental organisation' (in het jargon 'NGO') Vogelbescherming een onrechtmatiggedaadsactie toekwam jegens de reder van het olielozende schip Borcea voor wat betreft de kosten gemoeid met het

schoonmaken van besmeurde zeevogels (*res nullius*)¹. De Vogelbescherming had zich het belang van de vrije vogels zodanig eigen gemaakt, dat het volgens de rechtbank haar eigen belang was geworden en daarmee had zij 'standing to sue' gekregen. Maar het bereik van de uitspraak is beperkt, want het betrof alleen daadwerkelijk gemaakte herstelkosten. Is dit een algemeen aanvaarde benadering? Of kan er ook iemand vergoeding van de milieuschade vorderen die door de dood van vele andere zeevogels is veroorzaakt, en zo ja, hoe groot men die schade? Hoe is dat in andere rechtstelsels?

Het tweede, aanverwante probleem is dat milieuverontreiniging kan leiden tot een verminderde publieke gebruiksfunctie van onderdelen van ecosystemen. Als het Velluwse bos afbrandt of het Scheveningse strand langere tijd besmeurd is, dan vermindert dat de publieke gebruiks- en recreatiemogelijkheden. Behoort daar een prijs op te staan? Beide problemen, die door Brans worden samengebond in de term 'natural resource damage', staan centraal in deze dissertatie.

Engelse taal

Het boek is in het Engels geschreven, en dat is op zichzelf een prestatie van formaat. Het Engels is van hoog niveau.² Juist omdat het schrijven van een juridische dissertatie in het Engels voor een Nederlandse wetenschapper een enorme investering is, zal de wetenschapper zich moeten afvragen of die inspanning doelmatig is. Iemand die een aansprakelijkheidsrechtelijke disser-

tatie in het Engels schrijft, wil deelnemen aan het internationaal wetenschappelijk discours. Dat stelt ook eisen aan de inhoud: die moet internationaal georiënteerd zijn. Aan deze eis voldoet het boek in hoge mate, nu het van kافت tot kافت bol staat van rechtsvergelijkend materiaal.

Toch kan een kanttekening worden geplaatst bij de keuze voor de Engelse taal. Het boek laat op mij de indruk achter dat de rechtsvergelijkende opzet niet in balans is. Het boek bevat veel interessante gegevens over met name het Amerikaanse recht en verschillende verdragsregimes, maar daarover bestaan al tal van toegankelijke Engelse bronnen. En de vergelijking met de rechtstelsels die nu juist voor Engeland weinig toegankelijk maar wel interessant zijn, valt mager uit.³ Duits recht wordt, net als Belgisch recht, in een bladzijde of vijf afgedaan. Frans recht ontbreekt, terwijl zich daar wel relevante ontwikkelingen lijken te hebben voorgedaan.⁴ Wat wel diepgaand wordt behandeld, is Nederlands recht (p. 241-295).⁵ Dat is natuurlijk goed te verklaren door de herkomst van de auteur, maar toch kan men zich afvragen of Nederlands recht voor het internationale discours zo belangrijk is. Mijn inschatting is kortom dat dit boek voor een Nederlands lezerspubliek interessanter is dan voor een internationaal publiek, en dat doet dus de vraag rijzen naar de doelmatigheid van het gebruik van de Engelse taal. Nadelig in dit opzicht is bovendien dat het boek is uitgegeven bij een uitgever die zich er niet voor schaamt om aan de koper

€ 120 in rekening te brengen voor 415 pagina's inhoud. Er zal wel ongetwijfeld een marketingconcept aan ten grondslag liggen, maar ik denk dat de verspreiding van het boek en van de boodschap die de auteur wil overbrengen, zullen lijden onder deze wel erg hoge verkoopprijs.

Analyse van de verschillende stelsels

Brans heeft met zijn dissertatie een drietal doelstellingen voor ogen (p. 4). In de eerste plaats wenst hij te onderzoeken hoe verschillende nationale rechtstelsels en een aantal verdragsregimes omgaan met het probleem van de 'natural resource damage' en welke tekortkomingen aan het geldende recht kleven. Daarbij staan steeds drie kwesties centraal: past 'natural resource damage' in het gangbare schadebegrip, wie kan haar vorderen (het probleem van 'standing'), en hoe groot men dergelijke schade. In de tweede plaats worden de mogelijke oplossingen voor de gesignaleerde knelpunten geïnventariseerd, en in de derde plaats wordt beoordeeld welke alternatieven al met al een adequate oplossing bieden.⁶

Brans is naar mijn oordeel geslaagd in zijn eerste doelstelling. In hoofdstuk 2 gaat Brans uitgebreid in op de definitie van het begrip 'natural resource damage' en hij constateert terecht dat er geen eenvormige terminologie bestaat.⁷ We kunnen slechts hopen dat met de komst van de concept-richtlijn milieuaansprakelijkheid (COM (2002) 17) de spraakverwarring zal afnemen. In hoofdstuk 3 wordt een kort over-

weinig overtuigende argumenten. Als chronologie een rol zou hebben gespeeld, dan zou bijv. Duits recht (UHG 1990, ontwerp UGB 1998) meer aandacht moeten hebben; en als Nederlands recht het best bekend was aan de auteur, dan zou aan Amerikaans recht een kleinere rol toebedeeld zijn.

6. Ik merk op dat in de samenvatting op p. 7 een iets andere dieldeling in doelstellingen wordt opgevoerd.

7. Zie ook diss. p. 192-194 met betrekking tot de verwarring over het begrip 'biodiversiteitsschade'.

1. Rb. Rotterdam 15 maart 1991, NJ 1992, 91, TMA 1992, p. 27.

2. Dat wil niet zeggen dat het Engels perfect is. Met name de zinsbouw schiet hier en daar tekort. Bijvoorbeeld: op p. 364 wordt 'de in juni 2000 opgerichte Working Group' vertaald met 'The in June 2000 established Working Group'. Beter zou zijn: 'The Working Group established in June 2000'.

3. Diss. p. 7, (hoofdstekst bij) vnt. 18, onderkent dit.

4. Zo leert een korte blik op Viney/Jourdain, *Traité de Droit Civil – Les Conditions de la Responsabilité*, 2e druk Parijs: LGDJ 1998,

nr. 269, dat de CdC ook worstelt met het schadebegrip, dat *l'esthétique* van een landschap bescherming geniet onder het leerstuk van burenhinder, en dat wetgeving op het vlak van de collectieve actie een ruimere kring van vergoedingsgerechtigden mogelijk maakt.

5. Bovendien is hoofdstuk 3 sterk vanuit de Nederlandse optiek geschreven, met gebruikmaking van vooral Nederlands bronnenmateriaal. Diss. p. 308 geeft als verklaring voor het zware accent op het Nederlandse recht dat dit het meest recent is en dat het aan de auteur het best bekend was. Ik vind dat

zicht gegeven van de inpassing van 'natural resource damage' in de verschillende systemen van het schadevergoedingsrecht, en in het meer dan 100 pagina's dikke hoofdstuk 4 wordt het Amerikaanse recht uit de doeken gedaan. Opmerkelijk zijn de Amerikaanse pogingen om in bepaalde mate vergoedingen toe te kennen voor 'natural resource damage'.⁸ De federale wetten CERCLA en OPA geven kort gezegd in geval van verontreiniging van land en water aan aangewezen 'trustees' het recht om schadevergoeding te vorderen. Deze 'trustees', die worden gezien als beheerder van het natuurerfgoed ten behoeve van 'het publiek', hebben een ruime taak. Zij kunnen optreden tegen verontreinigingen, herstelplannen opstellen en uitvoeren en schadevergoeding incasseren.

Maar daarmee is niet gezegd dat 'natural resource damage' ook integraal vergoed wordt. Als er iets blijkt uit Brans' boek, dan is het dat het verleggen van de grenzen van het schadevergoedingsrecht zelfs in de VS niet zonder slag of stoot gaat. In het Amerikaanse recht overheerste lange tijd de 'lesser of-rule'. Deze regel, die wij kennen als de regel dat herstelkosten bij zaaksbeschadiging voor vergoeding in aanmerking komen tenzij de waardedaling van de zaak minder groot is,⁹ is bij ecosystemen moeilijk toepasbaar, bijvoorbeeld omdat deze systemen geen of moeilijk vast te stellen marktwaarde hebben. Om te voorkomen dat in die gevallen ofwel niets, ofwel astronomisch hoge kosten worden vergoed, dient een middenweg te worden gevonden. Amerikaanse rechters lijken deze middenweg te hebben gevonden

door vergoeding van herstelkosten toe te staan, mits deze de daadwerkelijk¹⁰ gemaakte kosten weerspiegelen en niet disproportioneel hoog zijn.¹¹

Die benadering spreekt mij veel meer aan dan de abstracte rekenmodellen die Brans noemt. Voor deze modellen geldt naar mijn mening steeds dat zij als hulpmiddel nuttig kunnen zijn, zolang men voor ogen houdt *met welk doel* men de aldus berekende schadevergoeding toekent en *aan wie*. Het is interessant om te zien dat verloren recreatiewaarde van een meer kan worden uitgedrukt in het aantal verloren gegane visuren van recreatievissers vermenigvuldigd met \$ 82.75 per uur (blijkbaar is het bedrag afgeleid van kosten die ter plekke uitgegeven werden aan recreatievissen),¹² maar daarmee is voor mij nog de vraag of het terecht is om dit bedrag zonder verdere vragen aan een 'trustee' af te staan. En dat bezwaar geldt a fortiori ten aanzien van de zeer abstracte rekenmodellen zoals 'nonuse value' (welke waarde hecht een burger aan een natuurgebied dat hij niet gebruikt, maar waarvan hij het bestaan wel kent), 'option value', of de 'contingent valuation'-modellen waarbij met behulp van enquêtes de 'willingness to pay' (of 'to accept') van consumenten voor een schoon (of voor het opschonen van een) natuurgebied wordt berekend.¹³ De aldus verkregen bedragen zouden als schadevergoeding geclaimd kunnen worden. Dergelijke methoden neigen steevast tot inflatie van de schadebedragen en dan is de vraag zeker gewettigd: wie krijgt dat geld en wat gaat hij er mee doen?

Een voorzichtiger en mijns inziens realistischer benadering is daarom om vanuit de klassieke 'lesser of-rule' een uitbreiding van schadevergoedingsmogelijkheden te bepleiten voor in redelijkheid, en daadwerkelijk gemaakte herstelkosten (inclusief alternatieve herstelmethoden). Als ik Brans goed begrijp, neigt de Amerikaanse rechtspraak ook in deze richting. In elk geval loopt de Amerikaanse rechtspraak niet warm voor abstracte berekeningsmodellen, en hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de Europese jurisdicties.¹⁴ Voor het Nederlandse recht is een dergelijke benadering ten aanzien van het herstel van onroerende zaken aanvaard in *Den Haag/Van Schravendijk*, waaruit volgt dat de vordering tot vergoeding van herstelkosten ook redelijk kan zijn indien deze de objectieve waardevermindering van het onroerend goed overstijgt.¹⁵ Verdedigbaar is dat eenzelfde oplossing bij milieuschade dient te gelden. Maar dat betekent niet dat we er nu uit zijn. Wat bijvoorbeeld te doen als herstel niet meer mogelijk is? Met Brans kan worden gemeend dat het – vanuit een oogpunt van rechtshandhaving, preventieve werking en herstel van de status quo ex ante, zo zou ik toevoegen – onbevredigend zou zijn als in dat geval geen schadevergoeding zou kunnen worden gevorderd.¹⁶ Pleitbaar is dat bij vernietiging van een natuurgebied de redelijke kosten van bijvoorbeeld de aanleg van een vergelijkbaar gebied voor vergoeding in aanmerking komen.¹⁷ Maar die regel is ook niet altijd gemakkelijk toe te passen: wat zou een redelijk equivalent kunnen zijn van een door olie verwoest marien ecosysteem in een ko-

8. Wel wreekt zich in de gekozen opzet dat in hoofdstuk 3 reeds verklaringen worden gegeven voor de verschillen tussen Amerikaans en 'Europees' recht, terwijl Amerikaans recht pas in hoofdstuk 4 wordt uiteengezet.

9. Bloembergen/Lindenbergh, *Mon. Nieuw BWB-34*, nr. 38.

10. Zie diss. p. 126.

11. Diss. p. 116 e.v. Daarbij wordt soms als modelmatig proportionaliteitsplafond ge-

noemd 3 maal de waardevermindering; diss. p. 120.

12. Diss. p. 151.

13. Diss. p. 100 e.v., p. 154 e.v. Zie ook vooral diss. p. 155 e.v., alwaar de bezwaren worden genoemd die tegen enquêtes aan te voeren zijn als methode om 'willingness to pay/accept' te meten.

14. Zie bijv. diss. p. 206. Het zwarte schaap is hier duidelijk de Italiaanse rechtspraak in de *Patmos*-zaak en de *Haven*-zaak; diss. p. 327

e.v. Met de CLC-protocollen van 1992 lijken de vergaande gevolgen van die uitspraken gerepareerd.

15. HR 1 juli 1993, *NJ* 1995, 43; diss. p. 278.

16. Diss. p. 285; p. 356 ('unfair and unjust result').

17. Dat de aldus toegekende schadevergoeding doelgebonden aan het herstel moet zijn (diss. p. 293 e.v.), lijkt mij juist.

raalrif? Mag het alternatief ook geheel op het vasteland worden ontwikkeld? Bij het bepalen van de equivalentie kunnen uiteraard modellen als *hulpmiddel* van pas komen.¹⁸

In het vijfde hoofdstuk wordt de ontwikkeling naar een Europese richtlijn milieuaansprakelijkheid geschetst. Die ontwikkeling is na het verschijnen van het boek in een stroomversnelling geraakt, zodat Brans helaas geen rekening meer kon houden met de latere voorstelrichtlijn milieuaansprakelijkheid (COM (2002) 17). Wel laat het gepresenteerde overzicht goed zien hoe stroperig de politieke besluitvorming over dit onderwerp kan zijn, mede door de complexe afweging van de belangen van leefomgeving en industrie die daarbij speelt.

Het zesde hoofdstuk geeft een beschrijving van het Nederlandse recht en het laat duidelijk zien waar de grenzen van het geldende schadebegrip worden bereikt. Met Brans en vele anderen meen ik dat (voor vergoeding in aanmerking komende) schade een normatief begrip is, en dus plaats- en tijdbepaald.¹⁹ Dat betekent dat niet kan worden uitgesloten dat op enig moment het verlies van genot van natuurschoon een aantasting op andere wijze in de persoon oplevert, zodat alsdan vergoeding van de (immateriële) schade van anderen dan de eigenaar mogelijk zal zijn (art. 6:106 BW). Zo ver is het nu niet.²⁰

Maar anders dan Brans ben ik terughoudend waar het gaat om de uitleg van de parlementaire stukken bij de Wet risicoaansprakelijkheid gevaarlijke stoffen (art. 6:175 e.v. BW); Brans lijkt daaruit voor-

beeld af te leiden dat de kosten van herstel van 'natural resources', door wie dan ook gemaakt, voor vergoeding in aanmerking komen.²¹ De tekst van art. 6:184 BW lijkt dit standpunt te ondersteunen, maar of dit er ook toe kan leiden dat bijvoorbeeld het herstel ondernomen tegen de wil van de eigenaar van de desbetreffende zaak een verhaalsactie tegen de aansprakelijke mogelijk maakt, is voor mij nog maar de vraag. De totstandkomingsgeschiedenis van het artikel zwijgt. En of dat artikel – zoals Brans verdedigt – zonder meer verhaal voor het herstel van res nullius mogelijk maakt,²² lijkt mij twijfelachtig. Uit de memorie van toelichting volgt veeleer dat primair is gedacht aan gevallen van 'verplaatste schade', dus van de eigenaar naar een derde die al dan niet vrijwillig het herstel op zich neemt (overheidslichamen bijvoorbeeld).²³ Mijn (voorzichtiger) conclusie zou dan ook zijn dat Borcea-gevallen niet expliciet geregeld zijn in ons BW.

Het zevende hoofdstuk betreft een aantal internationale verdragen die mede vergoeding van milieuschade mogelijk maken. Uiteraard zijn het CLC 1969 en het IOPC 1971 de belangrijkste, al was het maar omdat deze verdragen breed gedragen worden in de internationale gemeenschap.²⁴ Bij de toepassing van deze verdragen, die een regeling bieden voor aansprakelijkheid en fondsvorming voor schade door lekkende olietankschepen, ontstond al spoedig discussie over de vraag of schade aan het milieu onder het gehanteerde schadebegrip viel. Een aantal verstrekkende uitspraken van met name Italiaanse

rechters voedden de vrees dat een abstracte schadeberekening tot onbeheersbaarheid van de verdragsregimes zouden leiden. Uniformiteit en beheersbaarheid werden wenselijk geacht en uiteindelijk werden mede daarom de verdragen in 1992 geamendeerd met een regeling die alleen daadwerkelijk en in redelijkheid getroffen herstelmaatregelen onder het schadebegrip bracht.²⁵ Dat gegeven heeft een belangrijk uitstralingseffect naar andere internationale initiatieven gehad.²⁶ Vrijwel steeds wordt daarbij de vergoeding van 'natural resource damage' beperkt tot die herstelmaatregelen. Ook de concept-richtlijn milieuaansprakelijkheid lijkt langs die lijnen te opereren.

Reflectie op het eigen standpunt

Als gezegd ben ik van mening dat Brans geslaagd is in zijn eerste doelstelling. Wat betreft de tweede en derde doelstelling die Brans aan zijn onderzoek toekent, ben ik kritischer. Zo stelt Brans voor dat NGO's uit een proceskostenfonds zouden moeten kunnen putten om kostbare procedures tegen vervuilers te kunnen voeren.²⁷ Aansprakelijke ondernemingen zouden meer moeten worden betrokken bij het opstellen van een saneringsplan, en bij het bepalen van de bestemming van de schadevergoeding.²⁸ Het gebruik van modelmatige schadeberekening bij kleine verontreinigingen en bij verontreinigingen die in technisch opzicht onherstelbare schade hebben veroorzaakt zou een efficiënte alternatieve schadeafwikkeling ten goede kunnen komen.²⁹ Op het eerste gezicht worden met

18. Diss. p. 132 e.v., p. 281 e.v.

19. Diss. p. 253.

20. Diss. p. 264 e.v.

21. Diss. p. 251; 257-258.

22. Diss. p. 258 ('no distinction is made between owned and unowned natural resources') lijkt hierop te duiden. Vgl. ook diss. p. 309, waar meer genuanceerd lijkt te worden gesteld dat in de parlementaire stukken inzake wetsvoorstel 21 202 geen nadere grenzen zijn gesteld aan Borcea-achtige acties.

23. *Kamerstukken II* 1988/89, 21 202, nr. 3, p. 58.

24. 'International Convention on Civil Liability for Oil Pollution Damage 1969', *Trb.* 1970, 196, gewijzigd bij Protocol van 1992, *Trb.* 1994, 229, uitgevoerd voor ons land in de Wet aansprakelijkheid olietankschepen; resp. International Convention on the Establishment of International Funds for Compensation for Oil Pollution Damage 1971, *Trb.* 1973, 101, gewijzigd bij Protocol van

1992, *Trb.* 1994, 228, uitgevoerd voor ons land in de Wet schadefonds olietankschepen. Over beide verdragen en hun toepassing zien men het (eveneens prijzige) standaardwerk van De la Rue/Anderson, *Shipping and the Environment*, Londen: LLP 1998 (± £ 200).

25. Zie hiervoor nt. 24.

26. Diss. p. 365 e.v.

27. Diss. p. 226; p. 413-414.

28. Diss. p. 239.

29. Diss. p. 283-284.

deze voorstellen inderdaad duidelijke oplossingen voor gesignaleerde knelpunten aangedragen,³⁰ maar om die op waarde te kunnen schatten is nodig dat deze lezer inzicht heeft in de fundamenteën van de visie van de schrijver. En dat inzicht heeft het boek mij niet gegeven.

Ik bedoel daar het volgende mee. Uit het boek blijkt – zij het steeds tussen de regels door – dat Brans meent dat de huidige verhaalsmogelijkheden op het Europese continent tekortschieten. De huidige rechtsstelsels en verdragsregimes ‘do not adequately deal with damage to public natural resources’.³¹ Het onderscheid tussen zaken die in eigendom zijn en zaken die res nullius zijn, biedt geen goed kader om ‘full recovery’ van schade naar ‘natural resources’ te bereiken.³² Het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht is wat dit betreft ‘disappointing’, aldus Brans.³³ ‘Fuller compensation’ is wat de schrijver dus voor ogen staat, maar ik meen dat het boek weinig nadere reflectie op dat standpunt biedt.³⁴ En die reflectie is nodig. Waarom is ‘fuller compensation’ ten aanzien van zaken die aan niemand toebehoren vanuit een privaatrechtelijke optiek wenselijk? En hoe doelmatig en uitvoerbaar is een privaatrechtelijk stelsel van schadevergoedingsrecht dat NGO’s het recht geeft om vergoeding van schade aan res nullius te vorderen? Is een publiekrechtelijke regeling, met politieke ‘checks and balances’ niet wenselijker?³⁵

Ik werp deze vragen op, omdat het – wanneer men het boek van Brans leest – opvalt dat vrijwel alle geldende rechtstelsels en verdragsregimes zeer terughoudend zijn in het toekennen van actiebevoegdheid aan NGO’s, zeker wat betreft schade aan res nullius, alsook in het toepassen van abstracte berekenings-

modellen. Dat gegeven zou de schrijver denk ik verplichten tot een stevig weerwoord, maar dat blijft naar mijn gevoel uit. Ik vind dat een gemis. Zo blijft het in dit boek vaak bij de constatering dat deze of gene regelgever een andere mening is toegedaan. Op p. 304–305 wordt bijvoorbeeld het voorstel uit 1998 voor een Duitse *Umweltgesetz* besproken, in welk voorstel wordt gekozen voor een publiekrechtelijk (verhaals)instrument voor schade aan het ‘publieke milieudomein’ en waarin met privaatrecht alleen het eigendomsrecht (en dus niet res nullius) kan worden beschermd. Dat lijkt op het eerste gezicht een logische keuze, maar volgens Brans blijkt niet, want hij staat een betere bescherming van het ‘publieke milieudomein’ voor door middel van het civiele aansprakelijkheidsrecht. Die keuze voor privaatrecht wordt evenwel nergens verantwoord of verdedigd; op p. 5 wordt slechts het administratieve recht buiten het onderzoeksbereik geplaatst.

Opmerkelijk in dit verband is ook dat Brans uitdrukkelijk geen aandacht wil schenken aan de preventieve werking van het aansprakelijkheidsrecht, of aan de bijdrage die aansprakelijkheid aan spreiding of kostenallocatie kan leveren.³⁶ Terwijl juist in die functies op het eerste gezicht de sleutel tot het theoretisch fundament ligt (of kan liggen) van de wenselijkheid van ‘fuller compensation’ door middel van aansprakelijkheidsrecht. Daar staat dan weer tegenover dat een ruimhartiger toewijzing van schade aan ‘natural resources’ ook haar weerslag zal hebben op de verzekeraarbaarheid, of – waar het fondsvorming betreft – de draaglijkheid van de inleggeden.³⁷ Een discussie van die voors en tegens ontbreekt.³⁸

Dit leidt voor mij tot de conclusie dat de concrete voorstellen die Brans in zijn boek doet pas echt op waarde kunnen worden geschat wanneer de aan het boek ten grondslag liggende keuzes – zowel de keuze voor het privaatrecht als instrument, als de keuze voor ‘fuller compensation’ als wenselijk doel – uitgebreid beargumenteerd zouden zijn verdedigd. Nu dat niet is gebeurd, komen die voorstellen voor mijn gevoel in de lucht te hangen.

Conclusie

Het valt te prijzen dat Brans een rechtsvergelijkend proefschrift in het Engels heeft geschreven, dat een uitvoerig overzicht geeft van de wijze waarop verschillende rechtstelsels omgaan met ‘natural resource damage’. Door de keuze van rechtstelsels en de wijze van behandeling lijkt het boek mij echter het meest interessant voor het Nederlandse publiek, en dat plaatst de keuze voor de Engelse taal in een ander licht. Het boek is geslaagd te noemen wat betreft de beschrijving en de analyse van de problemen die spelen ten aanzien van ‘natural resource damage’. Wat het boek echter mist, is een fundamentele bezinning op doel, strekking, doelmatigheid en wenselijkheid van volledige vergoeding van milieuschade door middel van het privaatrecht.

W.H. van Boom
Leiden/Tilburg, september 2002

30. Voor een overzicht van de voorstellen zie diss. p. 412 e.v.

31. Bijv. Diss. p. 241.

32. Diss. p. 257, p. 296.

33. Diss. p. 295.

34. Wel wordt aangedragen dat een eventuele Europese richtlijn de geconstateerde leemten zou kunnen vullen; diss. p. 310.

35. Vlg. de discussie daarover in *TMA* 2001. Brans (diss. p. 408 nt. 3) noemt de discussie, maar gaat er verder aan voorbij.

36. Diss. p. 5.

37. Dat argument is bijv. naar voren gebracht door het IOPC in de Italiaanse *Patmos-* en *Haven-*zaken (diss. p. 336) en het ligt ook ten grondslag aan de invoering van de

1992-protocollen.

38. Wel constateert Brans dat het aankomt op een afweging van voors en tegens, waar hij (p. 413) aangeeft dat ‘political will’ beslissend is voor het instellen van een ‘more effective’ aansprakelijkheidsregime.